

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

25ste JAARGANG, NUMMER 7, JULI / AUGUSTUS 1989

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

TER INLEIDING

Dit dubbele nummer (juli en augustus) van *Daad en Gedachte* is geheel gevuld met de complete in het Nederlands vertaalde tekst van een brochure, die voor enige tijd in Engeland verscheen. Het stuk, van de hand van *Michael Seidman*, werd eerder al afgedrukt in een historisch tijdschrift. Het vormt één van een reeks van publikaties die de auteur, na diepgaand onderzoek van soms moeilijk te verkrijgen bronnen, aan hetzelfde onderwerp heeft gewijd.

Wij hebben in november j.l. de inhoud reeds uitvoerig besproken (*Daad en Gedachte*, november '88, blz. 10, 11 en 12). Dat wij deze brochure thans onze lezers aanbieden wil niet zeggen, dat wij het in ieder opzicht met de schrijver eens zijn. Het betekent wél, dat wij zijn studie van betekenis achten. Het belang ervan schuilt allereerst hierin, dat hij feiten boven water heeft gehaald, die in geschriften over de behandelde historische perioden – het Volksfront in Spanje en Frankrijk in de jaren '30 – nimmer vermeld worden, maar die van groot belang zijn voor een betere kennis van hetgeen er bij de arbeiders leeft en voor een beter begrip van hun handelen. En dat geldt dan zowel voor het handelen van de arbeidersklasse destijds, als voor haar handelen nu en in het algemeen.

Van minstens zo groot belang vinden wij het, dat *Seidman* de vloer aanveegt met de traditionele opvattingen omtrent 'klassebewustzijn' en scherpe terechtwijzingen uitdeelt aan al die partijen en organisaties die, zonder al te veel grond, pretenderen dat zij de arbeiders vertegenwoordigen.

De *algemene* opvattingen die *Seidman* ontwikkelt aan de hand van twee *bijzondere* ervaringen leiden ertoe, dat het geschrevene méér is dan alleen maar een historische schets. Tot goed begrip ervan waren, menen wij, hier en daar enkele verklarende of toelichtende noten gewenst. Die hebben wij aangebracht, omdat de auteur soms een kennis van historische feiten veronderstelt, die men volgens ons niet veronderstellen mag. Een enkele maal hebben wij in een noot ook van een verschil in opvatting blijk gegeven. Voor het overige spreekt de tekst duidelijk genoeg voor zichzelf.

DAAD EN GEDACHTE

Juli 1989.

Bijdrage tot een geschiedenis van het arbeidersverzet tegen het werk:

Parijs en Barcelona tijdens het Franse Volksfront en de Spaanse Revolutie, 1936—1938

Michael Seidman

De bestudering van het arbeidersverzet tegen het werk — absenteïsme, te laat komen, ziekte voorwenden, diefstal, sabotage, langzaam-aan-werken, gebrek aan discipline en onverschilligheid — stelt ons in staat om ons begrip van twee politieke gebeurtenissen die zich gelijktijdig voordeden, de Spaanse Revolutie en het Franse Volksfront, te vergroten. Een onderzoek van het verzet tegen het werk in de fabrieken in Parijs en Barcelona ten tijde van de Volksfrontregeringen in Frankrijk en gedurende de revolutie in Spanje laat een aantal essentiële konstanten zien in het leven van de arbeidersklasse. Absenteïsme, gebrek aan discipline en andere uitingen van tegenzin in het werk bestonden vóór de overwinning van het Volksfront in Frankrijk en het uitbreken van de oorlog en de revolutie in Spanje, maar het is opvallend dat dit verzet voortduurde zelfs nadát de partijen en vakbonden die beweerden de arbeidersklasse te vertegenwoordigen, de politieke en uiteenlopende vormen van economische macht in de beide landen hadden overgenomen. In feite waren de linkse partijen en vakbonden in zowel de revolutionaire als in de reformistische situatie gedwongen maatregelen te nemen tegen talloze weigeringen van arbeiders om te werken.

Het verzet van arbeiders tegen het werk in de twintigste eeuw is grotendeels ontkend of onderschat door vele marxistische historici die zich met de arbeidersbeweging bezighouden, en door moderniseringstheoretici — twee belangrijke zo niet overheersende stromingen in de geschiedschrijving van de arbeidersbeweging.¹ Hoewel beide stromingen in veel zaken met elkaar van mening verschillen, hebben ze een progressieve opvatting van de geschiedenis met elkaar gemeen. Veel marxisten zijn van mening dat de

¹ Voor de marxistische geschiedschrijving zie Georg Lukacs, *History and class consciousness*, Cambridge, Mass., 1971, p. 46—82; George Rudé, *Ideology and popular protest*, New York, 1980, p. 7—26; zie ook de recente herformulering van de opvattingen van Lukacs in Eric Hobsbawn, *Workers : worlds of labor*, New York, 1984, p. 15—32. De opvattingen van moderniseringstheoretici zijn te vinden in Peter N. Stearn, *Revolutionary syndicalism and French labor : a cause without rebels*, New Brunswick, NY, 1971 en van dezelfde auteur *Lives of labor : work in a maturing industrial society*, New York, 1975. Voor een kritiek op de benaderingswijze van Lukacs zie Richard J. Evans (ed.), *The German working class*, London, 1982, p. 26—27.

arbeidersklasse zich langzamerhand een klassebewustzijn verwerft, verschuift van een klasse op zichzelf naar een klasse voor zichzelf, zichzelf maakt en dat zij uiteindelijk de produktiemiddelen wenst te onteigenen. Moderniseringstheoretici zien de arbeiders zich aanpassen aan het tempo, de structuur en de algemene eisen van de industriële maatschappij. Noch de marxisten, noch de moderniseringstheoretici hebben zich voldoende rekenschap gegeven van het blijvende in de kultuur van de arbeidersklasse dat aan het licht treedt bij haar verzet tegen het werk. Toch kunnen beide progressieve opvattingen over de geschiedenis van de arbeidersklasse niet voldoende de volharding van absenteïsme, sabotage en onverschilligheid bevatten. Evenmin kan verzet van arbeiders tegen het werk in zowel de revolutionaire als de reformistische situaties in de jaren dertig van de twintigste eeuw worden afgedaan als 'primitief' of als voorbeelden van een 'vals bewustzijn'. De hardnekkigheid van vele vormen van werkweigering kan een aanwijzing zijn voor een begrijpelijk antwoord op de langdurige ontberingen in het arbeidersleven van alledag en voor een gezonde dosis skepsis tegenover oplossingen zoals die door zowel links als rechts werden voorgesteld.

Het eerste deel van dit opstel zal de revolutionaire situatie in Barcelona onderzoeken. Het zal de splitsing proberen aan te tonen tussen militante linkse arbeiders die tijdens de Spaanse revolutie toegewijd waren aan de ontwikkeling van de produktiekrachten, en het veel grotere aantal niet-militante arbeiders die voortgingen met hun verzet tegen het werk, vaak zoals zij dat voordien hadden gedaan. Aldus kwamen in de Spaanse revolutie verschillende vormen van klassebewustzijn tegenover elkaar te staan. Het gaat er niet om vast te stellen welke de meer 'ware' vorm van klassebewustzijn was, maar om aan te tonen hoe de volharding van het verzet tegen het werk de revolutionaire verlangens van de militanten ondermijnde en hun claim dat zij de arbeidersklasse vertegenwoordigden, ter discussie stelde.

Het tweede deel van dit artikel zal het belang proberen aan te tonen van het verzet tegen het werk tijdens het Volksfront in Parijs. Evenals in Spanje had de weigering om te werken diepe wortels in de kultuur van de arbeidersklasse en deze zou zich voortzetten, zelfs versterken, ondanks de belangrijke sociale hervormingen van de coalitie van linkse partijen en vakbonden, die samen het Franse Volksfront vormden. Evenals in Barcelona raakten leden van de vakbonden en partijen die een grotere produktie en

produktiviteit wilden teneinde de economische stagnatie te overwinnen, gefrustreerd door de weigering van veel arbeiders om vlijtig te werken. Opnieuw kwamen verschillende vormen van klassebewustzijn met elkaar in botsing en het reformistische experiment van het Volksfront raakte evenals de Spaanse revolutie verdeeld en verzwakt.

Natuurlijk kent het arbeidersverzet tegen het werk in Spanje een lange geschiedenis die teruggaat tot de tijd vóór de burgeroorlog en de revolutie. In de 19e eeuw hielden Catalaanse arbeiders, evenals de Franse, de traditie in stand van de "*dilluns sant*" (Heilige Maandag), een niet-officiële vrije dag die door veel arbeiders zonder toestemming werd opgenomen als een verlenging van hun zondagse vrije dag. Strijd over de werktijd duurde voort tot in de 20e eeuw, zelfs gedurende de Tweede Republiek.² In 1932 bijvoorbeeld wilden arbeiders hun werk verzuimen op maandag 2 mei, omdat de Dag van de Arbeid op een zondag was gevallen. Van groter belang is dat er tevens een konstante strijd werd gevoerd over de 'kompensatie' voor doordeweekse vrije dagen die vaak traditionele feesten waren. De grotendeels niet-kerkelijke en anti-klerikale Catalaanse arbeiders volhardden in het vieren van deze dagen. In 1927 merkte de in Barcelona zetelende Ondernemers Organisatie (Fomento de Trabajo Nacional) op dat ondanks de wet werkgevers moeilijkheden te wachten stonden, wanneer zij probeerden hun arbeiders te dwingen tot kompensatie voor feestdagen die niet op zondag vielen.³ In de lente en zomer van 1927 kwamen er inderdaad stakingen voor die een aanzienlijk aantal dagen duurden, uit protest tegen het plannen van werk op feestdagen. In 1929 stredden arbeiders opnieuw voor het behoud van hun traditionele feestdagen. In de provincie Barcelona was de strijd bijzonder hevig, omdat druk vanuit de arbeidersklasse de kompensatie voor doordeweekse feesten, zoals volgens de wet was toegestaan, verhinderde.⁴ "Sociale spanningen" hadden het kompenseren van vrije dagen in Barcelona onmogelijk gemaakt.

Arbeiders uit Barcelona voerden een harde strijd voor een kortere werkweek. Dit was een centraal thema bij een groot aantal stakingen tijdens de Tweede Republiek. Eind 1932 en begin 1933 staakten timmerlui gedurende

² Noot van de vert.: De Tweede Republiek in Spanje duurde van 1931, de val van het koningshuis der Bourbons, tot aan de overwinning van Franco in 1939.

³ Fomento de Trabajo Nacional, actas, 15 april 1932; Fomento, actas, 14 februari 1927.

⁴ Federación de Fabricantes de Hilados y Tejidos de Cataluña, Memoria, Barcelona, 1930.

drie maanden voor een 40-urige werkweek. In 1933 legden bouwvakkers, aangesloten bij de CNT (Confederación Nacional de Trabajo), gedurende meer dan drie maanden het werk neer voor een 40-urige werkweek en eind augustus bereikten zij een dergelijke werkweek in plaats van de 48 uur die voorheen vereist waren. In oktober 1933 verkregen arbeiders werkzaam in de water-, gas- en elektriciteitsvoorziening, aangesloten bij de CNT en UGT (Unión General de Trabajadores)⁵ zonder staking een 40-urige werkweek. Toen in november 1934 de 48-urige werkweek weer werd ingevoerd, braken er stakingen uit en verlieten arbeiders de fabrieken nadat zij slechts 44 uur hadden gewerkt.⁶

Het arbeidersverzet tegen het werk gedurende de Tweede Republiek nam niet alleen de vorm aan van *kollektieve* akties zoals het massaal de fabriek verlaten en stakingen, maar ook van *individueel* optreden zoals absentisme, het voorwenden van ziekte en onverschilligheid. In 1932 beschuldigden textielfabrikanten zelfs hun voormannen van ongeoorloofd verzuim.⁷ De trots van Barcelona's mechanische bouwindustrie, de Maquinista Terrestre y Marítima, berichtte dat tijdens de bouw van een brug in Sevilla arbeiders zichzelf snijwonden toebrachten met de bedoeling besmet te raken en zo te profiteren van het ziekgeld. Als gevolg hiervan werd de Maquinista door de verzekeringsmaatschappij uitgesloten. Er bestond een algemeen verzet onder Catalaanse ondernemers tegen een door de overheid opgelegd programma van ongevallenverzekering en van schadevergoedingen die, naar zij vreesden, arbeiders alleen maar zouden aanmoedigen om hun ziekte te verlengen. Zij beweerden dat de ervaringen van verzekeringsmaatschappijen hadden bevestigd dat er op grote schaal werd gesimuleerd en dat men ook zichzelf verwondingen toebracht.⁸ Dit vertoonde een opvallende gelijkenis met de bewering van Catalaanse industriëlen tijdens de *bienio negro* (de 'twee zwarte jaren', 1934—'35) dat arbeiders vaak slechts 'een minimaal verlangen tot werken toonden'. Gedurende heel de jaren '30 bestreden ondernemers de voortdurende eisen van zowel de CNT als de UGT voor afschaffing van stukwerk.

De anarcho-syndikalistische militanten van de CNT schaften stukwerk in

⁵ Noot van de vert.: de UGT was het sociaal-demokratische vakverbond.

⁶ Alberto Balcells, *Crisis económica y agitación social en Cataluña de 1930 a 1936*, Barcelona, 1971, p. 218.

⁷ Federación de Fabricantes, *Memoria*, Barcelona, 1932.

⁸ Alberto del Castillo, *La Maquinista Terrestre y Marítima : personaje histórico, 1855—1955*, Barcelona, 1955, p. 464/65; Fomento, *Memoria*, 1932, p. 143.

hun kollektieven af toen de revolutie uitbrak in antwoord op het *pronunciamiento*,⁹ maar anarcho-syndikalistische en marxistische militanten die de controle in de fabrieken hadden overgenomen, waren vrijwel direkt gedwongen te reageren op het arbeidersverzet. Na de nederlaag van de generaals op 18 juli, in de begindagen van de revolutie, verzocht de CNT de arbeiders herhaaldelijk dringend om terug te keren naar hun werk. Op 26 juli werd in een bericht in *Solidaridad Obrera*, de krant van de CNT, aan buschauffeurs gevraagd hun afwezigheid van hun werk te rechtvaardigen. Op 28 juli eiste een ander artikel in krachtige bewoordingen dat alle arbeiders van Hispano-Olivetti op hun posten zouden terugkeren. Gewaarschuwd werd dat er sancties zouden worden toegepast tegen hen die zonder goede reden hun werk verzuimd hadden. Hoewel *Solidaridad Obrera* op 30 juli meldde dat in vrijwel alle industrieën van Barcelona het werk was hervat, riep het anarcho-syndikalistische dagblad op 4 augustus op tot 'zelfdiscipline'. Een dag later deelde de Kappers-Vakbond 'al zijn leden mee dat zij de plicht hadden' om 40 uur te werken en bevestigde dat men geen verkorting van de werkdag zou toestaan. Sinds het allereerste begin van de revolutie was de tegenzin tegen werken dan ook een probleem waaraan de vakbondsmilitanten die de fabrieken en winkels in Barcelona leidden, aandacht moesten besteden. Het is duidelijk dat dit verzet tegen het werk in tegenspraak was met de anarcho-syndikalistische theorieën van het arbeiderszelfbestuur, op grond waarvan de arbeiders met de komst van de revolutie werden opgeroepen deel te nemen aan het beheer over hun eigen werk. Met andere woorden: de arbeiders werden zowel door de anarcho-syndikalistische als door de marxistische activisten in Barcelona gevraagd om met enthousiasme hun rol van arbeider te bevestigen. Toch verzetten zij zich tegen de eisen van de vakbondsmilitanten, die soms klaagden over het niet deelnemen aan fabrieksvergaderingen en het niet betalen van bijdragen aan de vakbond. In feite verklaarden activisten dat de enige manier om arbeiders zo ver te krijgen dat zij vergaderingen bijwoonden, was om deze onder werktijd te houden en daarmee ten koste van de produktie. Het kollektief Construcciones Mecánicas bijvoorbeeld veranderde zijn plannen om vergaderingen op zondagen te beleggen, omdat 'niemand er aan deelnam' en koos in plaats daarvan donderdagen.¹⁰ In revolutionair Barcelona leken de arbeiders soms

⁹ Noot van de vert.: het *pronunciamiento* was de militaire staatsgreep onder leiding van Franco.

¹⁰ Actas de Junta y los militantes de las industrias construcciones metálicas CNT, 25 februari 1938, carpeta (verder te citeren als c.), p. 921. Servicios Documentales, Sala-

met tegenzin deel te nemen aan de arbeiders' democratie.

Volgens de cijfers van de CNT zelf (die met voorzichtigheid gehanteerd moeten worden), vertegenwoordigde zij in mei 1936 slechts 30% van de Catalaanse industrie-arbeiders (een teruggang van de 60% van de Catalaanse industrie-arbeiders in 1931). De 'tienduizenden' arbeiders met een zogenaamd laag 'klassebewustzijn' werden dus lid van de vakbonden vanwege sociale bescherming en stabiele werkgelegenheid.¹¹ H. Rüdiger, een vertegenwoordiger van de Eerste Internationale (AIT)¹² in Barcelona, schreef in juni 1937 dat de CNT vóór de revolutie slechts tussen de 150.000 en 175.000 leden had in Catalonië. In de maanden na het uitbreken van de burgeroorlog steeg het aantal leden scherp tot bijna één miljoen. Rüdiger konkludeerde dat

dit voor vier-vijfde deel dus nieuwe mensen zijn. Een groot gedeelte van hen kan niet worden beschouwd als revolutionairen. Je zou elke vakbond als een voorbeeld hiervan kunnen nemen. Veel van deze leden zouden lid kunnen zijn van de UGT. ¹³

De vakbondsactivisten probeerden aan bepaalde verlangens van de gewone leden tegemoet te komen. Zoals vermeld gaf de CNT-bond voor de textiel- en kleding-industrie in het begin van de revolutie gehoor aan een eis die zij al jaren had gesteld: de afschaffing van prikkels tot produktie, met name stukwerk, 'de voornaamste oorzaak van de miserabele omstandigheden' van de arbeiders volgens de vakbond. Vanwege de lage produktiviteit en de onverschilligheid van de arbeiders werd de afschaffing van het stukwerk echter door de vakbond zelf weer bekritiseerd:

In de industrietakken die tot onze [CNT] bond behoorden en waar vóór 19 juli stukwerk sterk overheerste, is de produktie, nu er een vast weekloon bestaat, gedaald. Met dit alles is er niets dat onze ekonomie een solide basis kan verschaffen en wij hopen dat alle

manca (verder te citeren als SD).

¹¹ Balcells, Crisis, p. 196; Albert Pérez Baró, 30 Meses de colectivismo en Cataluña, Barcelona, 1974, p. 47.

¹² Noot van de vert.: het betreft hier de Anarchistische Internationale.

¹³ H. Rüdiger, 'Materiales para la discusión sobre la situación española'. Rudolf Rocker Archief, no. 527-530, IISG, Amsterdam. Mijn eigen willekeurige selektie van 70 arbeiders geeft ietwat andere resultaten. 54% van de geselekteerde arbeiders werd lid van de CNT ná juni 1936. Bijna alle anderen daarentegen - 42% - sloten zich na maart 1936 aan bij de Confederatie. Slechts 4% was lid vóór 1936. Dit verschijnsel is door Balcells beschreven als 'recuperación sindicalista bajo el Frente Popular'.

arbeiders ... met de grootst mogelijke voorzichtigheid zullen omgaan met gereedschap, grondstoffen en dat zij de grootst mogelijke produktiviteit zullen leveren.¹⁴

Problemen met betrekking tot stukwerk bleven gedurende de gehele revolutie bestaan voor de kleding-vakbonden. Het kleermakerskollektief F. Vehils Vidals, met meer dan 450 arbeiders die overhemden en breiwerk maakten en verkochten, legde al in februari 1937 een uitgebreid systeem van prestatieprikkels op om zijn personeel te stimuleren. In 1938 werd stukwerk opnieuw ingevoerd in de kort daarvoor gekonsentreerde schoenmakers-werkplaatsen en één schoenmaker, een lid van de textielbond van de CNT, protesteerde hiertegen door te dreigen het werk neer te leggen. In mei 1938 werden de spoorwegarbeiders van Barcelona van de vrijwel volledige herinvoering van stukwerk op de hoogte gebracht:

De opdrachten van de leiding moeten worden gehoorzaamd. De arbeiders zullen een redelijke vergoeding per stuk ontvangen. Zij moeten de *basisregel* van samenwerking niet vergeten en moeten niet proberen de leiding te bedriegen. Een lijst met gereedgekomen werk ... moet elke maand worden overgelegd en deze moet vergezeld gaan van een rapport dat de behaalde resultaten vergelijkt met die van de maand ervoor en dat de produktie en de veranderingen daarin rechtvaardigt.¹⁵

In augustus 1938 stelde de Technisch-Administratieve Raad van de bij de CNT aangesloten Bouw-Bond een herziening voor van de anarcho-syndikalistische theorieën over het loon. De Raad noemde het volgende dilemma: ofwel hij herstelde de arbeidsdiscipline en schafte het eenheidsloon af, ofwel er zou een ramp gebeuren. De Raad onderkende 'bourgeois-invloeden' onder de arbeiders en stelde het herstel voor van prikkels voor technici en leiding. In aanvulling daarop stelde hij voor dat alleen 'winstgevende (verhuurbare) projekten' zouden worden uitgevoerd: het werk zou geïnspekteerd moeten worden, de 'massa's moesten moreel heropgevoed worden', en hun werk beloond in overeenstemming met geleverde inspanning en kwaliteit.

In juli 1937 gaf een gezamenlijke verklaring van de Eenheidsbouwbond van de CNT-UGT te kennen dat het loon gekoppeld diende te worden aan de produktie. Technici van iedere afdeling moesten een 'schaal van minimum-

¹⁴ Boletín de Información, 9 april 1937.

¹⁵ Red nacional de ferrocarriles, Servicio de Material y Tracción, Sector Este, mei 1938, c. 1043, SD.

produktie' vastleggen:

In het geval dat een kameraad dit minimum niet volbrengt, zal hij gestraft worden en vervolgens zal hij worden uitgestoten als hij zijn vergissing herhaalt.

Het CNT-UGT rapport stelde voor om produktiestatistieken bekend te maken en om propaganda te maken teneinde het moreel te verbeteren en de produktiviteit te verhogen. Het stelde vast dat lage produktie vaak het gevolg was van de angst onder bouwvakarbeiders om werkloos te worden wanneer een projekt klaar was.

De marxistische¹⁶ UGT bepleitte zowel in het openbaar als in besloten kring dat de lonen gekoppeld moesten worden aan de produktie en dat aan overtreders sankties moesten worden opgelegd. Op 1 februari 1938 zei de UGT tegen zijn leden dat zij in oorlogstijd geen eisen moesten stellen en riep hen op harder te werken. Toch berichtte de Metselaarsbond van de UGT op 20 november 1937 dat een loongeschil in de Eenheidsbouwbond tot een werkonderbreking en zelfs tot sabotage had geleid. Hij merkte tevens op dat sommige arbeiders niet wilden werken omdat zij geen 100 pesetas per week ontvingen. De Metselaarsbond noemde de houding van deze arbeiders 'rampzalig en op dit moment niet op zijn plaats'.¹⁷ Hij verklaarde op 15 december 1937 dat lager betaalde arbeiders hun loon opgetrokken wilden zien en dat de vaststelling van een minimumproduktie onderwerp van diskussie was tussen de UGT-bond en de CNT. De UGT-Bouwbond berichtte in januari 1938 dat de voorzitter van de CNT-Eenheidsbouwbond een voorgestelde loonsverhoging wilde koppelen aan een verbetering van de discipline onder de arbeiders.

De vakbonden die met talloze looneisen werden gekonfronteerd, hanteerden velerlei tactieken om de produktiviteit te verhogen en zij probeerden het loon met de produktie te verbinden. Als de lonen werden verhoogd in gekollektiviseerde of door de bonden gecontroleerde bedrijven, werd een overeenkomstige verhoging van de produktie geëist. De Blikslagersbond van de CNT vroeg in juli 1937 de lonen aan de produktie te binden. De Metaalkonstruktiebond van de CNT verklaarde op 11 januari 1938 dat een hoger loon gerelateerd moest zijn aan een groter aantal werkuren. Het kleine kleermakersbedrijf J. Lanau bevond zich met zijn dertig arbeiders in een

¹⁶ Noot van de vert.: naar onze opvatting was de UGT toen en is deze nu nog een sociaal-demokratische organisatie.

¹⁷ Libro de actas de Comité UGT, Sociedad de Albañiles y Peones, 20 november 1937, c. 1051, SD.

soortgelijke situatie. Volgens het accountantsrapport van november 1937 was het grotendeels uit vrouwen bestaande personeel verzekerd voor ongelukken, ziekte en zwangerschap. De arbeiders hadden volgens het rapport een goede verstandhouding met de eigenaar en hadden een controle-komitee samengesteld uit twee vertegenwoordigers van de CNT en één van de UGT. De produktie was echter met 20 % gedaald en teneinde het probleem op te lossen stelde de accountant voor om 'duidelijke produktiequota' vast te stellen, zowel in de werkplaatsen als in de verkoop.

Loonkonflikten en geschillen over stukwerk waren bij lange na niet de enige uiting van ontevredenheid onder de arbeiders en de vakbonden waren, evenals de ondernemers vóór de revolutie, gedwongen voor diverse grote problemen met betrekking tot de werktijd een oplossing te zoeken. De Catalaanse arbeidersklasse die voor het grootste gedeelte niet-religieus was, bleef tijdens de revolutie de traditionele doordeweekse religieuze feestdagen vieren. De anarcho-syndikalistische en de kommunistische pers bekritiseerde vaak de onvermurwbare verdediging door de arbeiders van deze tradities, die zoals we gezien hebben, ingebakken schenen te zitten in de cultuur van de Spaanse arbeidersklasse. In januari 1938 verklaarde *Solidaridad Obrera* — en in december 1936 verklaarde *Síntesis*, de publikatie van het CNT-UGT kollektief Cros — dat de traditionele godsdienstige feestdagen niet als een excuus gebruikt konden worden om van het werk weg te blijven. Toch vormde het inachtnemen van godsdienstige feestdagen tijdens de werkweek (waarnemers bemerkten nooit een opvallende deelname aan de zondagsmis door arbeiders in Barcelona), samen met absentisme en te laat komen, een aanwijzing voor een voortdurend verlangen om te ontsnappen aan de fabriek, hoe gerationaliseerd en democratisch deze ook was.

Strijd over de werktijd en over vrije dagen kwam niet zelden voor. In november 1937 weigerde een aantal spoorwegarbeiders om op zaterdagmiddagen te werken en zij werden door de UGT berispt wegens gebrek aan discipline. Het Centrale Committee van de Arbeiders Controle bij het Gas- en Electriciteitsbedrijf wilde een lijst van degenen die hun werk hadden verlaten op Nieuwjaarsdag 1938, zodat tegen hen strafmaatregelen konden worden genomen.¹⁸ CNT-vertegenwoordigers gaven tijdens een speciale vergadering van de Algemene Raad van het Gas- en Electriciteitsbedrijf op 4 oktober 1937 toe, dat sommigen van hun leden zich niet aan de werktijden hielden. Op een vraag van een afgevaardigde van de UGT of de Confederatie

¹⁸ Brief van de Consejo Obrero, MZA, Sindicato Nacional Ferroviario UGT, 24 november 1937, c. 467, SD; Actas de la reunión del Pleno, 1 januari 1937, c. 181, SD.

de werktijden dwingend kon opleggen antwoordde de CNT-vertegenwoordiger:

Ik ben bang van niet. Zij [de ongehoorzame arbeiders] zullen dezelfde houding aannemen als altijd en zij zullen geen kompromis willen sluiten... Het is zinloos om iets te proberen wanneer zij de afspraken en instructies negeren die van de Bouw Commissies, de Commissies van de Secties, etc. komen. Zij schenken nergens aandacht aan, of de opdrachten nu van de ene vakbond [anarcho-syndikalistisch] of van de andere [marxistisch] komen.

In veel industrietakken waren kameraden vaak 'ziek'. In februari 1937 verklaarde de CNT-Metaalbond openlijk dat sommige arbeiders profijt trokken van ongelukken op het werk. Een vooraanstaand militant van de Blikslagersbond klaagde in december 1936 over de 'onregelmatigheden die in bijna alle werkplaatsen begaan werden ten aanzien van ziekte en werktijden'. In januari 1937 maakte een andere blikslager opmerkingen over 'losbandig gedrag' in verscheidene werkplaatsen:

Veel arbeiders verzuimen een hele of een halve dag, omdat zij er zin in hebben en niet omdat zij ziek zijn.¹⁹

De Technische Commissie van de Metselaars van de CNT vestigde de aandacht op het geval van een arbeider die te boek stond als 'epileptisch' en die terwijl hij aan het tuinieren was, werd verrast door een bezoek van leden van de Commissie.²⁰

Er werd gerapporteerd over diefstal in werkplaatsen en kollektieven. De Non-Ferro Metaalbond van de CNT beweerde dat een kameraad die werkte in een door de CNT gecontroleerde fabriek zijn gereedschap meenam, toen hij in het leger ging. De Monteurs Sectie van de beroemde Kolonne Durruti lichtte in december 1936 de CNT-Metaalbond van Barcelona in dat een kameraad 'misschien zonder er bij na te denken' met zijn gereedschap was vertrokken en verzocht de bond er voor te zorgen dat betrokkene de vermiste spullen zo snel mogelijk zou teruggeven. De Schoenmakersvakbond van de CNT rapporteerde over andere gevallen van diefstal. Sommige vakbondsmilitanten en leidinggevenden van kollektieven werden zelfs

¹⁹ Sindicato de la Industria Sidero-Metalurgia, Sección lampistas, Asamblea General, 25 december 1936, c. 1453, SD.

²⁰ Boletín del Sindicato de la Industria de Edificación, Madera y Decoración, 10 november 1937.

beschuldigd van verduistering en misbruik van fondsen.²¹

De vakbonden en kollektieven werkten samen om strikte regels en bepalingen op te stellen die de kontrolemaatregelen van kapitalistische ondernemingen evenaarden of zelfs overtroffen, toen zij gekonfronteerd werden met sabotage, diefstal, absenteïsme, te laat komen, het voorwenden van ziekte en andere vormen van verzet van de arbeidersklasse tegen het werk en tegen de werkruimte. Op 18 juni 1938 maakten aan de CNT en de UGT verbonden vertegenwoordigers van het kollektief Gonzálo Coprons y Prat, dat militaire uniformen vervaardigde, melding van een ernstige daling in de produktie waarvoor geen 'bevredigende verklaring' was te geven. De vertegenwoordigers van de twee bonden riepen op tot respekt voor de produktiequota en de werktijden, tot een strikte controle op afwezigheid en 'de versterking van het morele gezag van de technici'.²² Het kleermakerskollektief F. Vehils Vidals, dat een gedetailleerd systeem van premies had uitgewerkt voor zijn 450 arbeiders, stemde tijdens een algemene vergadering op 5 maart 1938 toe in een aantal nogal strenge regels.²³ Er werd een arbeider aangewezen om het te laat komen te controleren; te vaak te laat komen zou voortaan verwijdering betekenen. Kameraden die ziek waren, zouden bezoek krijgen van een vertegenwoordiger van de raad van het kollektief. Als zij niet thuis waren, zouden zij beboet worden. Het was verboden het kollektief onder werktijd te verlaten en al het werk dat op het kollektief gedaan werd zou verplicht voor het kollektief zijn, wat betekende dat privéklussen verboden werden. Kameraden die bij vertrek pakketten meenamen, waren verplicht deze te laten zien aan bewakers die met toezicht waren belast. Als een arbeider diefstal, fraude of enige andere vorm van oneerlijk gedrag zag, dan moest hij dat melden op straffe ervoor verantwoordelijk te worden gehouden. Technici moesten wekelijks een rapport samenstellen over de fouten en prestaties op hun afdelingen. De kameraden mochten niet 'de orde binnen of buiten de firma' verstoren en alle arbeiders die niet aan vergaderingen deelnamen, werden beboet.

Andere kollektieven in de kledingindustrie vaardigden soortgelijke regels uit. De CNT-UGT raad van Pataleoni Germans stelde in februari 1938 strakke

²¹ Actas de la reunión de Junta de Metales no-ferrosos CNT, 18 augustus 1938, c. 347, SD; Sección mecánica, CNT-FAI, Columna Durruti, Bujaraloz, 13 december 1936, c. 1428, SD; Actas de la Sección Zapatería, 15 mei 1938, c. 1436, SD.

²² Gonzálo Coprons y Prat, Empresa Colectivizada, Vestuarios Militares, c. 1099, SD.

²³ De volgende informatie is gebaseerd op Projecte de Reglamentació interior de l'empresa, c. 1099, SD.

werktijden vast en straffen voor te laat komen. Een kameraad moest de in- en uitgangen controleren. Werkopdrachten en aanwijzingen moesten 'zonder kommentaar' worden geaksepteerd en op tijd worden uitgevoerd. Iedere keer dat een arbeider zich van zijn werk in de fabriek wilde verwijderen, moest hij toestemming vragen aan het hoofd van de afdeling; het zich zonder toestemming verwijderen zou resulteren in een schorsing van het werk en inhouding van het loon van drie tot acht dagen. Gereedschap mocht niet zonder toestemming uit het kollektief worden meegenomen en er werd een proeftijd van één maand ingevoerd voor alle arbeiders. Het CNT-UGT controle-komitee van de firma Rabat waarschuwde dat iedere kameraad die zijn werk verzuimde en niet ziek was, geen loon zou ontvangen. De arbeiders van dit bedrijf, voor het merendeel vrouwen, werd te verstaan gegeven dat ongehoorzaamheid tot ontslag zou kunnen leiden in een industrie waar — het is van belang dit op te merken — grote werkloosheid bestond. Alle arbeiders van Rabat moesten vergaderingen bijwonen op straffe van een boete. Onder werktijd waren alleen gesprekken toegestaan die met het werk te maken hadden. Andere kollektieven, zoals Artgust, dat zijn arbeiders tevergeefs had gevraagd om de produktie te verhogen, voerden ook regels in die het verboden om te praten, te laat te komen en zelfs om opgebeld te worden. In aanwezigheid van vertegenwoordigers van de CNT, de UGT en van de Generalidad van Catalonië verbood de arbeidersvergadering van de Casa A. Lanau het in augustus 1938 om te laat komen, ziekte voor te wenden en te zingen onder het werk. De Magetzems Santeulàlia inspekteerde alle pakketten die het bedrijf in- en uitgingen. De CNT en UGT-bonden in Badalona, een industrie-voorstad van Barcelona, namen het initiatief om de zieken te controleren en zij werden het er over eens dat alle arbeiders hun afwezigheid moesten verantwoorden, die naar zij beweerden, 'onbegrijpelijk' en 'onrechtmatig' was gezien het feit dat de werkweek was teruggebracht tot 24 uur.²⁴

De strengheid van deze regels en bepalingen lijkt een gevolg te zijn geweest van de teruggang van de produktiviteit en de discipline in veel textiel- en kledingbedrijven. De accountant van de door de CNT-UGT geleide Casa Mallafré publiceerde op 15 juni 1937 een rapport over de hiertoe

²⁴ Projecte d'estatut interior per el qual hauran de regir-se els treballadores, c. 1099, SD; Assamblea ordinaria dels obrers de la casa 'Artgust', 6 september 1938, c. 1099, SD; Acta aprobada por el personal de la casa 'Antoniò Lanau', 15 augustus 1938; c. 1099, SD; Magetzems Santeulàlia, c. 1099, SD; *Boletín del Sindicato de la Industria Fabril y T extil de Badalona y su Radio*, februari 1937.

behorende kleermakerswerkplaatsen. Hij kwam tot de konklusie dat de leiding van het kollektief eerlijk en gewetensvol was geweest, maar dat de produktie 'het meest gevoelige deel van het probleem' was en dat 'in de produktie het geheim ligt van industrieel en kommercieel succes of mislukking'. De accountant waarschuwde dat als de produktie van de werkplaatsen op haar huidig, buitengewoon laag nivo bleef, het bedrijf — of het nu gekollektiviseerd, gecontroleerd of gesocialiseerd was — zou mislukken. De lopende produktie dekte nog niet eens de wekelijkse uitgaven en die zou moeten stijgen wilde het bedrijf overleven. Een ander door de CNT-UGT geleid kledingkollektief, Artgust, schreef op 9 februari 1938: 'Ondanks onze voortdurende verzoeken aan het fabriekspersoneel, zijn wij er nog niet in geslaagd de produktie te verhogen.'²⁵ Artgust vroeg aan zowel de CNT als de UGT om advies over de scheve verhouding tussen hoge kosten en lage produktiviteit.

In verschillende kollektieven werden arbeiders ontslagen of geschorst. Een kameraad in een CNT-schoenmakerswerkplaats werd gevraagd om te vertrekken vanwege zijn geringe produktie. Een ontevreden kleermaker, die had gevraagd om overplaatsing naar een andere werkplaats, ging een kollega te lijf, beledigde de fabrieksraad en bedreigde de directeur en een technikus. Hij werd in juni 1938 geschorst.²⁶ Een militante van *Mujeres Libres*, de vrouwengroep van de CNT, werd door haar kameraden beschuldigd van onzedelijkheid, van ongerechtvaardigde afwezigheid en zelfs van hoererij. Zij eisten disciplinaire maatregelen tegen haar. Deze beschuldiging van 'onzedelijkheid' werd tijdens de Spaanse Revolutie vaak geuit en toont aan dat vakbondsactivisten onvolkomenheden en mislukkingen op het werk als 'immoreel' zoniet als gewoonweg zondig beschouwden. Aktiviteiten die niet rechtstreeks verband hielden met de produktie werden eveneens als verfoeilijk beschouwd. CNT-militanten wilden de 'onzedelijkheid' een halt toeroepen door uitgaansgelegenheden als bars, muziek- en dansgelegenheden om 10 uur 's avonds te laten sluiten.²⁷ Prostituees zouden heropgevoed moeten worden door middel van arbeidstherapie en prostitutie zelf zou moeten worden opgeheven, zoals dat in de Sowjet Unie was gebeurd. Sexualiteit en het baren van kinderen zouden tot na de revolutie moeten

²⁵ Brief van Artgust aan de Sección Sasterería CNT, 9 februari 1938, c. 1099, SD.

²⁶ Actas de la Sección Zapatería, 29 september 1938, c. 1436, SD; brief van de Consejo de Empresa aan Sindicato de la Industria Fabril CNT, Sección Sasterería, 23 juni 1938, c. 1099, SD.

²⁷ 10 Uur 's avonds is erg vroeg voor Barcelona. Minuten van de CNT metaalbewerkers, 11 maart 1937, c. 1179, SD; brief van het Comité de la Fábrica no. 7, (ongedat.) c. 1085, SD.

worden uitgesteld.²⁸

De metaalbonden van de CNT en UGT probeerden gebrek aan discipline te controleren waarover in verschillende kollektieven werd gerapporteerd. In 1938 werd een arbeider uit een kollektief gestoten, opnieuw vanwege 'onzedelijkheid', oftewel zonder goede reden niet op het werk verschijnen. Een ander kollektief wilde een 'niet-bewuste' vrouw ontslaan die herhaaldelijk smoesjes had opgehangen over haar afwezigheid.²⁹ In augustus 1936 waarschuwde de Metaalbond van de CNT dat kameraden die de hen toegewezen taken niet uitvoerden 'zonder pardon' zouden worden vervangen. Net als in de textielindustrie vaardigden ook verscheidene kollektieven in de metaalindustrie bladzijden vol met regels uit aangaande controle op ziekteverzuim:

De raad is verplicht om de afwezigheid van de zieken te controleren met behulp van een kameraad aan wie alle kameraden van de fabriek toegang moeten verlenen tot hun huizen ... De controle kan verscheidene keren per dag plaats hebben, al naar gelang de raad nodig oordeelt.³⁰

Het Kollektief Liften en Industriële Toepassingen verklaarde dat iedere poging tot bedrog met betrekking tot ziekteverzuim met uitstoting zou worden gestraft. De vergadering van het bedrijf Masriera i Carreras, waar de UGT de meerderheid had, merkte op 1 september 1938 op dat 'sommige kameraden de gewoonte hebben om elke dag 15 minuten te laat op het werk te verschijnen', en besloot eenstemmig om een half uur loon in te houden voor elke 5 minuten die werden verzuimd. In januari 1937 verklaarde de Blikslagersbond dat als een arbeider de fabriek een half uur te laat binnenkwam, hij een halve dag loon kwijt zou raken. Het kollektief Construcciones Mecánicas voerde in juli 1937 de inhouding van 15 minuten loon in als straf voor handenwassen of zich omkleden vóór de werkdag was afgelopen. Bij openbare nutsbedrijven waren de problemen van dezelfde orde. De Algemene Raad van de gas- en elektriciteitsbedrijven konstateerde op 3 september 1937 een 'vermindering van de produktie' en verklaarde dat

²⁸ Dr. Félix Martí Ibáñez, *Obra : diez meses de labor en sanidad y asistencia social*, (Barcelona, 1937), p. 77; Ruta, 1 januari 1937.

²⁹ Brief van het Comité de Control, 16 juli 1938, c. 505, SD; brief gedateerd 29 november 1938, c. 505, SD.

³⁰ *Fábrica de artículos de material aislante, Normas para el subsidio de enfermedades*, 1937, Pujol Archieven, Barcelona.

hij het algemene belang moest verdedigen tegenover een minderheid die niet over voldoende 'moreel' beschikte. Arbeiders zouden worden geschorst of ontslagen als zij vaak te laat kwamen of afwezig waren. Vergaderingen van arbeiders onder werktijd waren nadrukkelijk verboden en de Raad verklaarde dat hij iedere keer dat dat nodig was, disciplinaire maatregelen zou nemen.

De CNT stelde tijdens de Economische Sessie van een kongres in januari 1938 de 'rechten en plichten van de producent' vast:

In alle beroepen zal een taakverdeler officieel verantwoordelijk zijn ... voor de kwantiteit en de kwaliteit van het produkt en voor het gedrag van de arbeiders.

Deze taakverdeler was gerechtigd een arbeider te ontslaan wegens 'luiheid of onzedelijkheid'; andere leidinggevendenden moesten controleren of kleine werkongevallen van 'verdachte oorsprong' legitiem of schijn waren:

Van alle arbeiders en medewerkers is er een dossier waarin de details van hun professionele en sociale leven zullen worden genoteerd.³¹

De vakbonden vulden hun dwingende regels en bepalingen aan met uitgebreide propagandakampagnes om de gewone arbeiders te overtuigen en te dwingen tot harder werken. Deze propaganda onthulde hoe wijdverbreid de lage produktiviteit en het gebrek aan discipline was. Het kollektief Vehils Vidal vroeg herhaaldelijk om 'liefde voor het werk, opofferingen en discipline'. Het CNT-UGT kollektief Pantaleoni Germans wilde dat zijn personeel 'bij het werk meer toewijding aan de dag legde'. De schoenmakers eisten 'zedelijkheid, discipline en opoffering'.³² In het blad van het grote textielbedrijf Fabra i Coats verscheen in april 1937 een hele pagina waarin het zijn arbeiders op het hart bond om 'te werken, te werken en te werken'.³³ De CNT waarschuwde de gewone arbeiders vaak dat zij vrijheid niet moesten verwarren met vrijgevochten zijn en verklaarde dat degenen die niet hard werkten fascistten waren.³⁴ De Confederatie gaf toe dat arbeiders vaak een

³¹ José Peirats, *La CNT en la Revolución española*, 3 dl., Paris, 1971, dl. 3, p. 21.

³² Projecte Reglamentació Interior, 5 maart 1938, c. 1099, SD; Projecte d'estatut interior per el qual hauran de regir-se els treballadors, februari 1938, c. 1099, SD; Actas de la Sección Zapatería, 15 mei 1938, c. 1436, SD.

³³ *Revista dels treballadors de Filatures Fabra i Coats*, april 1937.

'bourgeois mentaliteit' hadden, omdat zij niet zo hard werkten als zij behoorden te doen. Volgens de CNT moesten de arbeiders kiezen tussen onmiddellijke voordelen en werkelijke verbeteringen in de toekomst. De tijd voor 'zelf-discipline' was aangebroken.

In februari 1937 verkondigde het CNT-UGT kollektief Marathon, een motorvoertuigenproducent, in zijn tijdschrift *Horizontes*:

Er zijn veel arbeiders die in kollektivisering niets anders zien dan een eenvoudige verandering van vruchtgebruikers en die op simplistische wijze geloven dat hun bijdrage aan de fabriek ... beperkt is tot het leveren van hun diensten op dezelfde manier als toen de industrie nog privé-bezit was. Zij zijn alleen geïnteresseerd in het loon aan het einde van de maand.

Militanten van Marathon probeerden in mei 1937 de gewone arbeiders ervan te overtuigen dat zij de 'maximale produktie' moesten halen uit de machines die zij eens hadden verafschuwd.

In januari 1938 publiceerde *Solidaridad Obrera*, het dagblad van de CNT, een artikel onder de titel: 'Wij leggen een strikte discipline op aan de werkplaats'. Het stuk werd verscheidene keren herdrukt in zowel bladen van de CNT als van de UGT:

Je hebt degenen die op betreurenswaardige wijze de betekenis van de heroïsche strijd die het Spaanse proletariaat nu voert, hebben misverstaan. Zij zijn geen bourgeois, noch militaire officieren, noch priesters, maar zij zijn arbeiders, echte arbeiders, proletariërs gewoon aan het ondergaan van de brutale kapitalistische repressie ... Hun ongedisciplineerd gedrag op het werk heeft de normale voortgang van de produktie verstoord ... Vroeger, toen de bourgeois betaalde, was het vanzelfsprekend om zijn belangen te schaden, om de produktie te saboteren en zo weinig mogelijk te werken ... Maar vandaag ligt dit allemaal heel anders ... De arbeidersklasse begint met de opbouw van een industrie die als de basis van de nieuwe maatschappij kan dienen.

In een vertrouwelijk gesprek met leden van de CNT van het optische kollektief Ruiz y Ponseti gaf een van de belangrijkste leiders van de UGT en een vooraanstaand kommunist toe dat het gedrag van de arbeiders de kollektieven het meest in gevaar bracht. Hoewel dit niet in het openbaar werd verklaard, waren volgens deze directeur de arbeiders alleen maar een

³⁴ *Boletín del Sindicato de la Industria de la Edificación, Madera y Decoración*, 10 september 1937.

'massa', wier medewerking helaas noodzakelijk was voor het sukses van de onderneming.³⁵

Daarom werden in het revolutionaire Barcelona de leiders en de militanten van de organisaties die beweerden de belangen van de arbeidersklasse te vertegenwoordigen, gedwongen het voortdurende verzet van de arbeiders tegen het werk te bestrijden. Het voortduren van het verzet van de arbeiders tegen het werk trekt de mate waarin deze organisaties daadwerkelijk de belangen van de arbeidersklasse belichaamden, in twijfel. Het lijkt er op dat de CNT, de UGT en de PSUC (de Catalaanse Communistische Partij) de opvattingen weerspiegelden van degenen die deze organisaties als 'bewuste' arbeiders beschouwden. De 'onbewusten' die de 'bewusten' getalsmatig verre overtroffen, hadden geen formele of organisatorische vertegenwoordiging. Deze arbeiders bewaarden om begrijpelijke redenen voornamelijk het stilzwijgen over hun weigering te werken. Per slot van rekening was hun verzet tegen het werk subversief van aard in een revolutie en een burgeroorlog waar een nieuwe managersklasse hartstochtelijk was toegewijd aan economische ontwikkeling. Het zwijgen van de arbeiders was een manier van zich verdedigen en een vorm van verzet. Dit stilzwijgen belemmert een kwantificeren van het verzet tegen het werk. Veel werkweigeringen zullen niet zijn geteld en opgeschreven.

De geschiedenis van hun verzet tegen het werk kan gedeeltelijk worden gerekonstrueerd met behulp van de verslagen van de vergaderingen van de kollektieven en paradoxalerwijs met behulp van de kritiek van de organisaties die beweerden de klasse te vertegenwoordigen. Strijd tegen het werk toont het bestaan van een afstand en scheiding tussen militanten, toegewijd aan de ontwikkeling van de produktiekrachten enerzijds, en anderzijds zeer veel arbeiders die niet bereid waren om zich van ganser harte op te offeren om het ideaal van de militanten te verwezenlijken. Waar militanten klassebewustzijn identificeerden met de controle over en de ontwikkeling van de produktiekrachten, met de vorming van een op produktie gerichte revolutie en met een inspanning van alle krachten om de oorlog te winnen, uitte het klassebewustzijn van veel arbeiders zich door het vermijden van de werkplaats en het terugdringen van de werktijd, zoals dat vóór de revolutie ook vaak het geval was geweest.

In de heel verschillende politieke en economische situatie van Parijs tijdens het *Volksfront* (Front Populaire), toonden veel fabrieksarbeiders een vorm van klassebewustzijn die sterk overeenkwam met dat van de arbeiders

³⁵ Zie Informe confidencial, 27 januari 1938, c. 855, SD.

in Barcelona, die wij hiervoor hebben behandeld. Voordat wij echter het verzet tegen werk tijdens het Franse *Volksfront* onderzoeken, moeten wij vaststellen dat Franse arbeiders, evenals de Spaanse, tevens een rijke geschiedenis van werkweigering hebben. Een geschiedenis die, gelukkig voor de historicus, goed is vastgelegd. Studies van de negentiende en vroeg twintigste eeuwse arbeiders lieten het belang zien van sabotage, te laat komen, dronkenschap, diefstal, langzaam-aan-akties, weerstand tegen stukwerk en ongehoorzaamheid.³⁶ Bovendien werden voor de Eerste Wereldoorlog alle voorbeelden van absentieïsme, ongeoorloofde dagen vrij en conflicten over werktijden vastgelegd.

Over de periode tussen de twee wereldoorlogen is minder bekend. In de jaren '30 echter scheen Frankrijk's relatieve politieke en economische stabiliteit, in vergelijking met zijn Iberische buur, het verzet van de arbeiders tegen het werk enigszins te hebben getemperd. Bij Citroën waren langzaam-aan-akties, absentieïsme en sabotage 'danig verminderd en leken te zijn overgegaan in verloop en ontslag', ook al vonden er diverse belangrijke stakingen plaats.³⁷ En toch startte Renault in 1932 een echte campagne tegen verspilling, lijntrekken en produktie van slechte kwaliteit.³⁸ Grote sommen gelds werden besteed aan de afdeling 'Supervisie Mechanica' waar 16 inspecteurs en 279 controleurs in dienst waren om het werk van zo'n 9000 arbeiders te controleren. Naast deze maatregelen tegen de matige produktie nam Renault ook eigen doktoren in dienst om arbeiders te onderzoeken die voorwendden dat ze gewond waren geraakt tijdens bedrijfsongevallen. Het bedrijf probeerde pogingen van de arbeiders te belemmeren die een toeschietelijke dokter poogden te vinden die ze langer dan volgens de bedrijfsleiding strikt nodig was met ziekteverlof liet gaan. Op de werkvloer werden strikte controles uitgevoerd om diefstal te reduceren. Arbeiders protesteerden regelmatig tegen deze disciplinaire maatregelen en spraken vaak over de fabriek als over het 'bagnó' (strafkolonie), zoals ze dat in de negentiende eeuw ook al deden.

En hoewel het gedrag van arbeiders in Spanje en Frankrijk in het begin van de twintigste eeuw regelmatig overeenkwam, was de manier waarop de

³⁶ Zie Michelle Perrot, *Les Ouvriers en grève: France 1871-90*, 2 delen, Parijs en Den Haag; Roland Treppe, *Les Mineurs de Carmaux, 1848—1914* (Paris 1971), 1, 229; Yves Lequin, *Les Ouvriers de la région lyonnaise*, 2 delen. Lyon, 1977.

³⁷ Sylvie Schweitzer, *Des Engrenages à la chaîne: Les usines Citroën 1915—1935* (Lyon 1982), p. 145—170.

³⁸ 'Campgne'. Archives Nationales (hierna te noemen AN), 91AQ3.

Spaanse en Franse arbeidersklasse zich organiseerde niet geheel dezelfde. Om verschillende redenen die we hier niet uit de doeken kunnen doen, bestond er in Frankrijk in 1936 geen revolutionaire situatie en werden tijdens het *Volksfront* de fabrieken noch door de vakbonden, noch door de linkse partijen onteigend. In tegenstelling tot de CNT stuurde de CGT³⁹, de grootste Franse vakbond, niet aan op kollektivisering en controle over bedrijven. Hoewel de CGT (Confédération Générale du Travail) banden had met de *Volksfront*regering en sympathie met haar betuigde, moest zij gehoor geven aan de eisen van haar leden voor minder werk en meer loon. Soms waren er oproepen van de hogergeplaatste CGT leiders voor harder werken en grotere inspanning. Deze leiders waren immers gevoeliger voor argumenten van economische aard, zoals de nationale en internationale implicaties van economische en militaire zwakte. Menigmaal werden deze oproepen door het lagere kader beantwoord met steun of zwijgende goedkeuring in gevallen van laatkomen, absenteïsme, voorgewende ziekte, langzaam-aan-akties, diefstal en sabotage.

In het voorjaar van 1936 werd de overwinning van het *Volksfront* gevolgd door een golf van bedrijfsbezettingen. En zelfs na het einde van deze bezettingen nam de weerstand tegen het werk tijdens de *Volksfront*regeringen alleen maar toe. Veel arbeiders maakten gebruik van de verslapping van de op militaire leest geschoeide arbeidsdiscipline, die het fabrieksleven had beheerst tijdens de crisisjaren. Ze kwamen laat, gingen vroeg weg, verzuimden, vertraagden de produktie en sloegen orders van hun superieuren in de wind. Het kwam er in feite op neer dat menig arbeider de alliantie van het *Volksfront* tegen het fascisme beoordeelde naar aanleiding van de gevolgen voor zijn dagelijks leven en niet in termen van de politiek. Dit betekende dat voor veel Parijse arbeiders 'fascisme' in verband werd gebracht met een ijzeren discipline op de werkvloer, geïntensiveerde produktiviteit en een lange en vermoeiende arbeidsweek. Een voorman die strikte gehoorzaamheid eiste, een baas die langere werktijden invoerde, of een ingenieur die het produktietempo opvoerde werd door menig arbeider als 'fascist' beschouwd.⁴⁰

³⁹ Noot van de vertalers: Naar onze indruk maakt de schrijver van dit opstel te weinig onderscheid tussen de CGT uit de jaren '30 en de CGT van na de tweede wereldoorlog, d.w.z. de CGT van na 1944. In de jaren '30 was de CGT - met haar sekretaris-generaal Léon Jouhaux - géén door bolsjewiki beheerste en gedomineerde vakcentrale, maar een organisatie die zich nauw verwant voelde met de sociaaldemokratische S.F.I.O. (Section Française de l'Internationale Ouvrière). Een typisch 'communistische' (d.w.z. bolsjewistische) vakcentrale werd de CGT pas ná de bevrijding van Frankrijk in 1944.

Deze verbinding tussen arbeid en fascisme, zoals die in de hoofden van sommige arbeiders leefde, komt tot uitdrukking in een brief van een Parijse arbeider aan zijn vertrouwensman.⁴¹ De schrijver, een overtuigd aanhanger van het *Volksfront*, protesteerde tegen het ontslag van een jonge vrouw die had geweigerd te werken tijdens een wettelijk vrije dag op 11 november. Hij beschuldigde de directeur van het luxueuze warenhuis Fauchon, ervan een 'berucht fascist' te zijn (*fasciste notoire [sic]*) en hij meende dat het ontslag van de vrouw illegaal was en onaanvaardbaar 'tijdens een regering van het *Volksfront*, een regering die door de arbeiders was gekozen teneinde hun belangen te verdedigen'. Hoewel de auteur het voor wat betreft de onrechtmatigheid van het ontslag bij het verkeerde eind had (het verbod op werk tijdens wettelijk vrije dagen was niet van toepassing op winkels van luxe goederen, maar op fabrieken en mijnen), toonde zijn brief - ondanks de spelfouten en de onvoldoende kennis van het arbeidsrecht - de identifikatie van het *Volksfront* met de bescherming van vrije dagen. Het is tevens veelbetekenend, dat beschuldigingen van fascisme werden geuit tegen een werkgever die het plan had een vrije dag weer ongedaan te maken. Evenals in Barcelona kwamen conflicten over vrije dagen ook in Parijs veelvuldig voor.

Het *Volksfront* voorzag in de mogelijkheid om het werktempo te trotseren en om te vechten tegen de arbeid zelf. Ook in eerdere periodes van de Franse geschiedenis zien we dit verschijnsel, wanneer een 'zwakke' of misschien toeschietelijke regering een verhoogde stakingsactiviteit toelaat, zoals tijdens het begin van de Juli-Monarchie, het einde van het Tweede Keizerrijk, de vroege jaren van de Derde Republiek en het Bloc des gauches ^{42,43}. Na de 'sit-in' bij Renault vertoonde deze strijd zich in diverse

⁴⁰ Déclarations de Madame X', 14 januari 1937; 'P.', 1 februari 1937, AN, 91AQ65; 'Incidents', AN, 19AQ 16.

⁴¹ Brief aan J. Garchery, 9 december 1936, AN. F"396.

⁴² Perrot, Ouvriers, I, 180.

⁴³ Noot van de vertalers: Juli-monarchie: het tijdperk van 1830 - 1848 waarin in Frankrijk de burgerkoning Louis Philippe (van Orléans) regeerde. Het tijdperk dankt zijn naam aan het feit dat Louis Philippe als gevolg van de revolutie van juli 1830, die een einde maakte aan de heerschappij der Bourbons, de troon kon bestijgen. Het einde van het Tweede Keizerrijk kwam in 1871 tengevolge van Frankrijks nederlaag in de Frans-Duitse oorlog. Na het Tweede Keizerrijk kwam de Derde Republiek. De vroege jaren daarvan waren derhalve de jaren '70 van de vorige eeuw. Het 'Bloc des Gauches', ook wel het 'Cartel des Gauches' (blok van de linkerkzijde) genaamd, was een politiek bondgenootschap van vrijwel alle 'linkse' partijen in Frankrijk, dat in de jaren '20 (van deze eeuw)

vormen, en arbeiders veranderden hun tijdschema's, verschenen laat op het werk en gingen weer vroeg weg.

In diverse werkplaatsen hebben arbeiders hun arbeidstijden, op eigen initiatief, aangepast, naar believen een uur eerder of later beginnend en overeenkomstig vroeger of later het werk beëindigend.⁴⁴

Ook verzuimden veel vakbondsvertegenwoordigers werk:

De vertrouwensmannen leveren geen reële arbeid. Sommigen verschijnen slechts incidenteel op de werkvloer. De meesten van hen laten hun werk in de steek zonder zelfs maar toestemming aan hun voorman te vragen. De vertrouwensmannen komen vrijwel kontinu bij elkaar en volharden in deze handelwijze, ondanks de talrijke waarschuwingen aan hun adres.⁴⁵

Het is bekend dat vertrouwensmannen de fabrieken 'in kennelijke staat van dronkenschap' betraden, 'de clown uithangend en arbeiders van hun normale werkzaamheden afhoudend'. Op 5 februari 1937, gaf een vertrouwensman opdracht de machines stil te zetten tijdens zijn schafttijd, met als resultaat dat het zeer moeilijk, zo niet onmogelijk werd om tijdens de maaltijden door te werken'.⁴⁶

Zowel vakbondsvertegenwoordigers als arbeiders probeerden het aannemen en ontslaan bij Renault te controleren. In september 1936 eiste het personeel van werkplaats 147 het ontslag van hun voorman 'met het argument dat hij het te hard liet werken'.⁴⁷ Op 8 november 1937 beklagde 'Syndicats', het orgaan van de anti-kommunistische groepering binnen de CGT, zich toen de Renault-bedrijfsleiding weigerde een onervaren kracht aan te nemen voor een hoogst gekwalificeerde baan: 'De industriëlen wensen uitsluitend arbeiders aan te nemen die een maximale produktie kunnen leveren.' De krant riep om zeggenschap van de CGT bij het aannemen van personeel. Vertrouwensmannen eisten van de bedrijfsleiding dat zij personeel zou ontslaan, wanneer het weigerde lid te worden van de CGT.

gesloten werd en een verkiezingsoverwinning van de linkerzijde in het midden van de jaren '20 mogelijk maakte.

⁴⁴ 'Autres manquements', 4 september 1936. Archives Renault (verder te citeren als: AR).

⁴⁵ 'Note', 11 september 1936, AR.

⁴⁶ '5 februari 1937, AN, 9AQ16.

⁴⁷ 'Les Violations', 21 oktober 1936, AR.

Het was vaak uiterst moeilijk voor de bedrijfsleiding om arbeiders wegens het begaan van 'grove beroepsmatige fouten' te ontslaan:

Toen een voorman een eenvoudige opmerking naar een arbeider maakte...sloeg de arbeider hem, zonder een woord te zeggen, twee keer in het gezicht, waardoor deze serieuze kneuzingen opliep.⁴⁸

Op 8 september 1936 dreigden de vertrouwensmannen van de werkplaats waar dit incident plaatsvond met staking als de hierdoor ontslagen arbeider niet onmiddellijk weer in dienst werd genomen. Een bedrijfschauffeur die op drie opeenvolgende dagen drie afzonderlijke ongelukken had veroorzaakt, kon niet worden ontslagen:

We moesten deze arbeider in dienst houden onder het voorwendsel dat zijn ontslag niet was veroorzaakt door beroepsmatige fouten, aangezien hij tijdens de staking de chauffeur was geweest van de vertrouwensman Costes.⁴⁹

Vakbondsvertegenwoordigers matigden zich managementvoorrechten aan betreffende de werkgelegenheid. In werkplaats 125 was een rationalisatie voor het aanbrengen van interieurs in auto's doorgevoerd, waardoor een vermindering van het aantal arbeidsplaatsen was bereikt, en de bedrijfsleiding was van plan om degenen met een hoog percentage absentieïsme te ontslaan. De vertrouwensmannen waren het echter niet eens met de keuze van de bedrijfsleiding. Vakbondsvertegenwoordigers maakten zelfs bezwaar tegen onderaannemers, hetgeen volgens hen een de-facto-methode was om Renault-werknemers te ontslaan. Op 22 januari 1937 verlieten arbeiders hun werk en hielden een vrachtwagen tegen die onderdelen afleverde die door een derde firma waren geproduceerd.⁵⁰

Vertrouwensmannen gebruikten de verworvenheden van de mei-juni-bezettingen op speciale manieren. Na de stakingen van het voorjaar van 1936 werden pakjes en koffers van de arbeiders die de fabrieken verlieten niet langer doorzocht; in werkplaats 243 dreigde een vertrouwensman met 'incidenten' indien de bedrijfsleiding de controles weer zou invoeren.⁵¹

⁴⁸ 'Les Violations', 4 september 1936, AR. Wellicht was deze 'eenvoudige opmerking' van de voorman gekompliceerder en agressiever dan het management wilde toegeven.

⁴⁹ 'Autres Manquements', 4 september 1936, AR.

⁵⁰ 'Rapport concernant le licenciement du personnel de l'atelier 125'. (nd) AN, 91AQ15; '22 januari 1937', AN, 91AQ16.

⁵¹ 'Note de service no. 21.344', 6 december 1937, AN, 91AQ16.

Niettemin voerde de bedrijfsleiding gedurende verscheidene maanden 'discrete surveillance' uit. Op 4 december 1937 werden een vertrouwensman en zijn maat gearresteerd toen zij in een taxi wilden stappen. Beiden droegen zware tassen en werden op een politiebureau afgeleverd, alwaar zij bekenden dat zij gedurende enkele maanden dagelijks vijf kilo anti-frictie metalen hadden gestolen om later weer te verkopen. Renault eiste een schadevergoeding van 200.000 francs, waarbij niet alleen de waarde van de gestolen goederen telde, maar tevens de 'verstoring van de produktie'.

Diefstal, gebrek aan discipline, te laat komen en absenteïsme waren alle uitingen van hetzelfde probleem: de aarzeling van vele arbeiders om zo hard te werken en te produceren als het de bedrijfsleiding beliefte. In de werkplaatsen voor verchromen, vernikkelen en polijsten onderbraken de arbeiders (meest vrouwen) de produktie met een 'verontrustend gemak' en formuleerden hun eisen slechts 'na de onrechtmatige werkonderbreking'.⁵² Langzaamaan-akties en protesten tegen stukwerk waren schering en inslag tijdens het *Volksfront*. In werkplaats 125 dienden vakbondsvertegenwoordigers een petitie in tegen prestatiebeloningen en vóór een 'uurloon'. Instellers aan de automatische draaibanken dreigden met een staking voor het beëindigen van stukwerk en een salarisverhoging van 38 %. Op 28 augustus was er een werkonderbreking in de werkplaats voor reserveonderdelen, om te protesteren tegen een produktietempo dat 'door de vertrouwensmannen als te snel werd beschouwd'. Op 12 oktober 1936 verzetten vakbondsvertegenwoordigers in de polijstwerkplaatsen zich 'met geweld' tegen nieuwe stukwerkertarieven. Na juni 1936 werden in de aluminiumgieterij nieuwe machines geïnstalleerd. Deze werden verondersteld de produktiekosten met 20 % te verminderen. Maar de nieuwe machinerie reduceerde de produktiekosten slechts met vier procent, omdat de arbeiders, na 'lange diskussies', weigerden om 'met dit nieuwe materiaal te werken'. Langzaam-aan-akties vonden gedurende 1937 en 1938 plaats in diverse werkplaatsen en aan produktielijnen, en de bedrijfsleiding stelde dat de produktie in 1938 lager was dan in 1936. Volgens de werkgevers was het noodzakelijk om arbeiders nauwlettend in de gaten te houden om een redelijk niveau van produktiviteit te bereiken.⁵³

Regelmatig moedigden de vertrouwensmannen het arbeidersverzet tegen

⁵² 'Incidents', AR.

⁵³ 'Incidents', AR; opmerking van M. Renard, 22 april 1938, AN, 91AQ65; 'Séries de diagrammes du puissance absorbé par les ateliers', 22 april 1938, AN, 91AQ65; 'Freinage...des Cadres Camionettes'. 'Freinage...des Cadres Celta et Prima', AN, 91AQ116.

produktieverhogingen aan. In 1938 eisten vakbondsvertegenwoordigers in de polijstwerkplaatsen dat arbeiders hun salarisstrook lieten zien zodat de CGT-activisten konden vaststellen of de arbeiders meer produceerden dan de geldende quota.⁵⁴ Eén vertrouwensman verklaarde, zodat allen het konden horen: 'Wanneer er ook maar enige vorm van onrust in de fabriek is, dan leg ik mijn gereedschap neer en ga ik kijken wat er aan de hand is'.⁵⁵

In de luchtvaartindustrie trotseerden de CGT-vertrouwensmannen en de arbeiders stukwerk en prestatiebeloningen. Dit ondanks gedeeltelijke nationalisatie, deelname van de CGT in de Administratieve Raden en andere veranderingen in het voordeel van de vakbonden. Bij Salmson, een particuliere vliegtuigbouwer, stelde de CGT dat haar sekretaris ten onrechte was ontslagen en dat haar vertrouwensmannen werden belemmerd in het uitoefenen van hun functies. Dergelijke akties van de bedrijfsleiding 'stimuleerden de arbeiders niet om het produktietempo te verhogen', en de CGT stelde dat, 'teneinde een normale produktie te bewerkstelligen, een normale houding ten opzichte van de arbeiders nodig was'.⁵⁶

Zelfs de voorzitter van de Société Nationale de Constructions de Moteurs in Argenteuil, die een sterk voorstander was van nationalisatie, hield zijn personeel voor dat 'men in de fabriek is om te werken'.⁵⁷ Opbrengst- en produktiecijfers werden in iedere werkplaats opgehangen en de voorzitter vroeg de arbeiders om respekt voor autoriteit op basis van kennis en vakmanschap. Hoewel René Belin, de CGT-leider die als vertegenwoordiger optrad van de Federatie van de Administratieve Raad van de Société Nationale de Constructions de Moteurs, ontkende dat hij de arbeiders een resolutie over de lengte van de arbeidsdag en de produktie had 'opgedrongen', was hij toch van mening dat 'een bevredigende opbrengst' diende te worden gehandhaafd in de luchtvaartfabrieken en in het bijzonder in de vestiging in Lotharingen.⁵⁸

Terwijl de direkties van de genationaliseerde vliegtuigindustrieën akkoord gingen met salarisverhogingen, hoge overwerkvergoedingen, vakanties in augustus, verbeterde gezondheids- en veiligheidskondities, professionele bijscholing, speciaal vervoer naar het werk, en zelfs met CGT-

⁵⁴ 'Déclarations de Madame X', 14 januari 1937, AN, 91AQ65.

⁵⁵ 'Incidents aux ateliers', AR.

⁵⁶ *La Vie Ouvrière*, 21 juli 1938.

⁵⁷ C. Bonnier, 'Huit mois de nationalisations', AN 91AQ80.

⁵⁸ *Syndicats*, 22 juni 1938.

invloed op personeelsaanne, bleef de bedrijfsleiding niettemin aandringen op de koppeling van het salarisoniveau aan de produktie door middel van een systeem van stukwerk en beloningen.⁵⁹ Managers in zowel openbare als partikuliere ondernemingen waren er van overtuigd dat beloningen noodzaak waren in een situatie waar, ondanks de aanschaf van nieuwe machines en het aannemen van meer personeel, de produktiviteit regelmatig afnam. In 1938 richtte de ondernemersorganisatie, Constructeurs de Cellules, zich tot de Minister van Luchtvaart, Guy de la Chambre, om te komen tot 'de ontwikkeling van stukwerk'. Werkgevers in de metaalindustrie hielden vol dat

stukwerk (in de luchtvaart) vrijwel is afgeschaft. De 'Fédération des Métaux' (CGT) dwingt de arbeiders om een bepaald 'plafond' van vastgestelde salarissen niet te overschrijden.⁶⁰

In februari 1938 verklaarde de Minister van Luchtvaart dat de vliegtuigproduktie niet zozeer door de 40-urige werkweek werd gehinderd, maar veel meer door de 'onvolkomenheid van de produktie op basis van uurloon in de genationaliseerde bedrijven'.⁶¹

De strijd tegen stukwerk en een hoger produktietempo deed zich niet alleen voor in moderne ondernemingen, zoals de vliegtuig- en de automobiellindustrie, maar ook in de kleinere en meer traditionele bouwondernemingen. De bouwvak was over het algemeen een toevlucht voor de handwerksman. Vergeleken met het 'gemilitariseerde terrein van de fabriek' was de onafhankelijkheid van bijvoorbeeld loodgieters of dakdekkers opmerkelijk. Bouwbedrijven waren grotendeels gedecentraliseerd en familiebedrijven; terwijl in 1931 in de metaalindustrie 98,3 % van de arbeiders werkte in bedrijven met meer dan 100 werknemers, bedroeg dit percentage in de konstruktiebedrijven en de openbare werken slechts 23,8.⁶² Ongeveer 40 % van de bouwvakkers vond werk in bedrijven met minder dan 50 werknemers. In 1931 verschafte deze industrietak werk aan één miljoen arbeiders,

⁵⁹ *Usine*, 21 april 1938; Société Nationale de Constructions Aeronautiques du Nord (verder te citeren als: SNCAN), 11 mei 1938.

⁶⁰ Conseil d'administration, Chambres syndicales de constructeurs, 17 maart 1938, AN, 91AQ80; *Usine*, 9 juni 1938. Zie ook: Robert Frankenstein, *Le prix du réarmement français, 1935-1939*, Paris 1982, p. 278.

⁶¹ *Usine*, 19 februari 1938.

⁶² Alfred Sauvy, *Histoire économique de la France entre les deux guerres*, 4 dl., Paris, 1972, deel I, p. 232.

ongeveer 10 % van de totale arbeidskracht.

Tijdens het grootste bouwproject ten tijde van het *Volksfront*, de Wereldtentoonstelling van 1937, waar honderden bedrijven bij betrokken waren, stelden de CGT vertrouwensmannen produktieniveau's vast en beperkten de effectiviteit van stukwerkbeloningen. Vertrouwensmannen beperkten bijvoorbeeld het aantal bakstenen dat een metselaar of de oppervlakte die een stukadoor mocht verwerken.⁶³ Het was moeilijk om deze arbeiders te ontslaan. Door de macht van de CGT en de angst van de overheid voor werkonderbrekingen was het moeilijk om deze arbeiders te ontslaan. Toen bijvoorbeeld de bedrijfsleiding van het Algerijnse paviljoen negen dakdekkers ontsloeg, namen de arbeiders wraak door het werk, ondanks de aanwezigheid van politie, te bezetten. Men besloot toen maar om de ontslagen arbeiders weer in dienst te nemen. Hoewel Arrachard, secretaris-generaal van de Fédération du Bâtiment, stelde dat hij regelmatig had bemiddeld opdat de arbeiders normaal zouden produceren en hun werk volgens schema zouden afhebben, bleek zijn bemiddeling toch zonder effect.⁶⁴ Verscheidene weken nadat de geplande openingsdatum van 1 mei al was verstreken, bracht de achterstand in de bouw de regering in toenemende mate in verlegenheid, omdat de regering de Tentoonstelling als paradepaardje van het *Volksfront* beschouwde. Op 13 mei 1937 vertelde Jules Moch, Léon Blum's rechterhand, aan Arrachard dat die 'komedie nu lang genoeg had geduurd' en dat de orde diende te worden hersteld. In juni 1937 dreigde Moch de 'openbaarheid te zullen zoeken' en de pers te vertellen dat de vakbond verantwoordelijk was voor de achterstand, als het werk aan de musea niet snel zou zijn voltooid.⁶⁵ Sommige van de buitenlandse exposanten probeerden niet-Franse arbeiders aan te stellen om het werk aan hun paviljoens af te maken, maar de CGT weerstond niet alleen deze praktijk, maar zelfs het aannemen van Franse arbeiders uit de provincie.⁶⁶ De Amerikanen bijvoorbeeld wilden hun paviljoen gereed hebben op 4 juli, hun Onafhankelijkheidsdag. Ze sloten een kontrakt met een Belgische firma om het metalen dak af te maken, vanwege 'de onmogelijkheid om een voldoende produktie van de Franse arbeiders te verkrijgen'. De CGT echter, met de overeenkomst met de Arbeidsinspectie van de Wereldtentoonstelling op zak, eiste dat een bepaald aantal van haar

⁶³ AN, Exposition 1937, Rapport Conténieux, 34, (z.j.).

⁶⁴ AN, Exposition 1937, Comité de contenieux, 20 juli 1939, *La Vie Ouvrière*, 30 maart 1939.

⁶⁵ AN, Exposition 1937, Commission Tripartite, 13 mei en 10 juni 1937.

⁶⁶ AN, Exposition 1937, notitie van de ingenieurs-constructeurs, (z.j.) Conténieux, 37; brief van de administrateur, 21 april 1939, Conténieux, 40.

arbeiders zou worden aangenomen. Deze nieuw aangenomen Franse arbeiders

hebben de (bouw)lokatie slechts op z'n kop gezet en door hun absolute gebrek aan activiteit, die veel weg had van een langzaamaanactie, de Belgische arbeiders danig ontmoedigd.⁶⁷

De bouw van het dak nam twee keer zo veel tijd in beslag als was voorzien.

Niettemin mogen we neergang in produktie en de verwarde toestand in de fabrieken niet geheel toeschrijven aan de akties van de vertrouwensmannen. Het management had de neiging om de produktieproblemen toe te schrijven aan 'onruststokers' en 'agitatoren'. Maar bij Renault vonden deze aanstichters, zoals ze door de bedrijfsleiding werden genoemd, een stevige basis voor steun bij vele arbeiders. Tenslotte waren CGT vertrouwensmannen regelmatig met overweldigende meerderheid gekozen. In juli 1936 kreeg de Fédération des Métaux 86,5 % van de uitgebrachte stemmen; terwijl de andere bonden tesamen slechts 7 % behaalden met 6,5 % onthoudingen.⁶⁸ In juli 1938 zette de steun van een grote meerderheid voor de CGT zich door. Zij behaalde 20.428 van de 27.913 stemmen, oftewel 73,2 %. De andere bonden — Syndicat Professionel Français, CFTC (katholiek), en 'onafhankelijke' — verkregen een totaal van 10,9 %. In juli 1938 steeg het aantal wegblijvers tot 15,9 %, meer dan het dubbele van het percentage in 1936. Hoewel we niet uit kunnen sluiten dat CGT-militanten stemmers intimideerden, is het waarschijnlijk wel juist te veronderstellen dat de vertrouwensmannen van de Fédération de Métaux, die zulke overweldigende meerderheden won (71 van de 74 vertrouwensmannen in 1938), veel van de verlangens van de kiezers tot uitdrukking bracht.

En toch werd de macht van de vertrouwensmannen soms ingeperkt door de arbeiders op de werkvloer. In één zo'n geval verlangden vertrouwensmannen dat de bedrijfsleiding een eind maakte aan een bepaalde beloning, met als tegenprestatie een formele belofte dat de produktie er niet onder zou lijden; niettemin daalde de produktie.⁶⁹ Al eerder, op 30 juni 1936, had een CGT-delegatie, tijdens onderhandelingen tussen de Minister van Arbeid en ondernemers in de metaal, beloofd om te helpen de produktie te verhogen, maar ook deze belofte bleef onvervuld. Tussenkoms van de vertrouwens-

⁶⁷ AN, Exposition 1937, notitie (z.j.), Contenieux, 37.

⁶⁸ 'Résultat des élections des délégués ouvriers', AN, 91AQ16.

⁶⁹ 'Atelier: Evacuation des capeaux', 30 september 1936, 91 AQ 18.

mannen om te pogen de produktie te verbeteren, verhoogde het risico van 'woede van de arbeiders tegenover de vertrouwensmannen'. Hooggeplaatste bestuurders van de CGT en de Communistische Partij werden door veel arbeiders vaak genegeerd. Op 16 september 1936 rapporteerde de bedrijfsleiding van Renault een werkonderbreking 'ondanks de tussenkomst van de Secretaris van de Fédération des Métaux uit Billancourt en van M. Timbault', een belangrijke leider van de CGT. Zelfs lager geplaatste vertrouwensmannen zouden soms tegen de orders van vakbondsleiders ingaan of overeenkomsten herroepen:

Met de instemming van de afgevaardigden werd overeengekomen dat de spuiters twee overuren zouden maken om de voertuigen gereed te maken voor de Automobieltentoonstelling. Om 6 uur 's middags gaf de vertrouwensman M., ontevreden met zijn loon, de spuiters in naam van de CGT opdracht het werk te verlaten.⁷⁰

Zelfs nadat de kwaadwillende vertrouwensmannen waren ontslagen, gingen de langzaam-akties op de werkvloer door.

Bepaalde communistische militanten ergerden zich aan de akties van de arbeiders. Tijdens een afdelingsbijeenkomst was er een militant die

protesteerde tegen de misbruiken door kameraden begaan: werkbeëindiging voor dat de fluit ging. Het klokkenspel tussen de middag was afgeschaft, maar de kameraden waren al op straat voordat de fluit van twaalf uur was gegaan ... Hij stelde dat het werk 20 of 30 minuten te vroeg ophield.⁷¹

Eén communistische militant was gezien terwijl hij onder kennelijke invloed tegen zijn voorman sprak. Hij kreeg van zijn afdeling slechts een berisping.

Met of zonder steun van de vertrouwensmannen, communist of niet, stredden de arbeiders voor behoud van de 40-urige werkweek. Deze werd door velen gezien als een van de belangrijkste verworvenheden van het *Volksfront*. In verband met de stagnerende produktie en toenemende internatio-

⁷⁰ 'Les Violations', 21 oktober 1936, AR.

⁷¹ 'Assemblée Générale des Sections et Cellules d'ateliers' (z.j.), AN, 91AQ16. Dit document is waarschijnlijk het verslag van een van de verklikkers van de bedrijfsleiding.

nale spanningen gedurende het voorjaar en de zomer van 1938 drongen direkties in de vliegtuigindustrie aan op langere arbeidstijden. In maart 1938 hamerde de administrateur van een genationaliseerde onderneming, de SNCASE, aan op

de noodzaak van 45 werkuren ... in de afdeling planning en in de gereedschapsmakerij, teneinde de produktie op te voeren.

Andere vliegtuigindustrieën bevestigden dat, om effketief te kunnen zijn, de vijfenveertig-urige werkweek diende te worden uitgebreid naar de leveranciers van ruwe materialen en halffabrikaten.⁷² In juli 1938 twijfelde de Chambre Syndicale des Constructeurs de Moteurs d'Avions of ze slechts 100 overwerk uren per jaar zou akseptereren of te streven naar 'een permanent einde' aan de beperkingen ten aanzien van de werkweek:

Mr. X vindt niet dat er méér overwerk moet komen, maar dat het moet worden afgeschaft.

Ik zou zijn mening delen indien deze permanente afschaffing ook maar de geringste kans van slagen zou hebben, maar dit is niet het geval. Indien we dit derhalve blijven eisen, terwijl het duidelijk is dat we het nooit zullen krijgen, riskeren we het verlies van de voordelen van de extra 100 uren overwerk. Soms is het middel erger dan de kwaal.⁷³

Ondanks dat velen in het *Volksfront* eisten dat arbeiders zich zouden offeren ten bate van de nationale verdediging, bleek het voor de regering bijzonder moeilijk om de werkweek uit te breiden naar meer dan veertig uur. Op 2 maart 1938 meldde 'Syndicats' dat 'arbeiders in de metaalindustrie te veel waarde hechten aan de 40-urige werkweek om dit te veranderen'. De Société d'Optique et Mécanique de Haute Précision ontving op 1 september 1938 een machtiging van de regering, die vijf uur overwerk toestond, waarmee de werkweek in feite werd uitgebreid van veertig naar vijfenveertig uur.⁷⁴ de bedrijfsleiding stelde vast dat de werkdag zou beginnen om 7.30 in

⁷² SNCASE (Société Nationale de Constructions Aéronautiques de Sud-Est), 29 maart 1938; 'Note de la Chambre syndicale des industries aéronautiques du Sud-Est remise à M. le Ministre du travail', 31 maart 1938, AN, 91AQ80.

⁷³ 'Note', 8 juli 1938, AN, 91AQ80

⁷⁴ De hiernavolgende informatie komt uit een brief aan de Minister van Arbeid, 6 september 1938, AN, 39AS830/831.

plaats van om 8.00 uur en eindigen om 18.00 in plaats van om 17.30 uur. Op maandag 5 september lapt een groot deel van de arbeiders de nieuwe werktijd bij de werkplaatsen aan de Boulevard Davout aan zijn laars. 59 % van de arbeiders negeerde de nieuwe werktijden en kwam te laat op het werk; 58 % ging vroeg naar huis. Dinsdag's arriveerde 57 % van de arbeiders te laat. In de werkplaatsen van de Croix Nivert, verscheen 36 % 's maandags te laat en dinsdags was dit aantal opgelopen tot 59 %. 'De grote meerderheid' van geschoolde arbeiders negeerde de nieuwe werktijden en vertoonde een groot gebrek aan discipline. Andere bedrijven meldden talrijke gevallen van weigering door de arbeiders om de wettelijk verplicht gestelde tijden in acht te nemen. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd door een klandestiene uitgave van de socialistische krant '*Le Populaire*' wraak genomen op de arbeiders die tijdens het *Volksfront* hadden geweigerd over te werken. De CGT voorman, Ambroise Croizat, gaf toe dat de veertig-urige werkweek de produktie van vliegtuigen stagneerde en dat het noodzakelijk was over te werken. Hij meldde echter dat 'de arbeidende massa's onvoldoende op de hoogte waren gebracht van industriële noodzakelijkheden'.⁷⁵

Een respectabel historicus heeft geschreven dat de veertig-urige werkweek een 'symbool' voor de arbeiders was.⁷⁶ Toch was de strijd voor het behoud ervan zeer reëel en streden de arbeiders in de bouw, de metaal en andere industrietakken fel om haar te behouden. De veertig-urige werkweek mag dan voor intellectuelen en anderen een 'symbool' zijn geweest van groeiende macht van de arbeidersklasse, voor de direkt betrokkenen - arbeiders en bazen - betekende het gewoon minder werken. Evenzo plaatst de veronderstelling van Edward Shorter en Charles Tilly dat de 'staking een symbolische handeling aan het worden was' het geheel in een overdreven daglicht.⁷⁷ Een staking mag dan zijn symbolische kant hebben, maar is in de eerste plaats een onderbreking van het werk. Het mag dan zeer voor de hand liggend zijn, maar in hun ijver zich in het algemeen te konsentreren op de politieke en economische oorzaken, of op de symbolische kant van een staking, vergeten de historici die zich met de arbeidersstrijd bezighouden dat de staking een feitelijke onderbreking van het werk is.

⁷⁵ Robert Jaconiel, *L'Armement de la France (1936-39)*, Paris 1945, p. 260. Croizat wordt geciteerd door Elisabeth du Reau. 'L' Aménagement de la loi instituante la semaine de quarante heures', in: René Remond en Janine Bourdin (eds.), *Edouard Daladier: Chef du gouvernement*, Paris 1927, p. 136.

⁷⁶ Claude Fohien, *La France de l'entre-deux-guerres, 1917-39*, Paris, 1972, p. 157.

⁷⁷ Edward Shorter and Charles Tilly, *Strikes in France, 1830-1968*, London, 1974, p. 75.

De diverse vormen van stakingen tijdens het *Volksfront* toonden een algemene vijandschap tegenover de arbeid. Tijdens de grote golf van bezettingen en stakingen in het voorjaar van 1936, probeerden de Franse arbeiders nooit (in tegenstelling tot de Spaanse activisten) om zelf de leiding van de fabrieken in handen te krijgen. Natuurlijk waren de meer traditionele stakingen — 'wild'⁷⁸, danwel gepland — heel duidelijke weigeringen om te werken. Het kwam regelmatig voor dat tijdens de stakingen van de gelegenheid gebruik werd gemaakt om de vreugde van het niet-werken te uiten in dans en gezang in de fabrieken. Het *Volksfront* was een periode waarin het zich toeëigenen van het heden, van de tijd ten eigen bate door de arbeidersklasse, bijzonder intens was.

Zowel werkgevers als regeringsvertegenwoordigers vergeleken de atmosfeer ten tijde van het *Volksfront* met die van het begin van de jaren '30. Een belangrijke bouwonderneming, werkend aan de doortrekking van de Metrolijn naar het 'Gare d'Orleans', stelde de houding van 1934, toen de produktiviteit toenam, tegenover die van 1936.⁷⁹ Een van de topmannen van een genationaliseerde vliegtuigonderneming sprak van 'een algemene golf van luiheid' die zich tijdens het *Volksfront* voordeed. De Inspekteur-Generaal van de Arbeid verklaarde op 8 september 1938:

De vakbonden moeten iedere gelegenheid aangrijpen om te eisen dat de kollektieve onderhandelingsovereenkomst door de arbeiders zal worden opgevolgd. Geen enkel werk is mogelijk zonder een bepaalde discipline en er bestaat geen discipline zonder autoriteit. Nu deze autoriteit, die op de werkvloer de skepter zwaait, de onderhandelingsovereenkomst heeft erkend, dienen de arbeiders zich er aan te onderwerpen.⁸⁰

Doordat de arbeiders zich voortdurend tegen autoriteit verzetten, door de dreiging en de realiteit van wanorde en door een nivellering in de salarisschalen werd een groot deel van het middenkader — voormannen, opzichters en misschien zelfs technici en ingenieurs — aangetrokken door extreem rechtse partijen en 'fascistische' bewegingen die riepen om herstel van orde en discipline op de werkvloer. Een brief van 1 december 1938, vermoedelijk geschreven door Louis Renault zelf, vermeldt:

⁷⁸ Noot van de vertalers: Een wilde, d.w.z. niet door enige organisatie maar door de arbeiders zelf geleide staking, vereist uiteraard ook planning. Ook Seidman is hier het slachtoffer van deze vreemde tegenstelling tussen 'wilde' en 'geplande' stakingen.

⁷⁹ SPIE Bagnolles. Comité de direction, 15 oktober 1937, AN, 89AQ2025.

⁸⁰ SNCASO, 27 september 1938: Rede tot het Congrès National des Commissions.

Onze heerschappij heeft twee jaar lang geleden onder de reperkussies van de politiek. Wij zijn regelmatig gedwongen een gebrek aan respect en een regelmatig stagnerende produktie te aksepteren.⁸¹

Rechtse bewegingen hadden aantrekkingskracht op de kaders (en zelfs op sommige arbeiders) die, om persoonlijke dan wel patriottische redenen, vasthielden aan hard werken en een strakkere discipline. Zij beschouwden de linkse partijen en vakbonden — ongeacht hoe reformistisch of patriottisch ze zich in het openbaar ook voordeden — als regelrecht subversief vanwege hun onmogelijkheid of onwil om stakingen te voorkomen, discipline te herstellen en, in het algemeen, de arbeiders te controleren.

De gevolgen van arbeidersverzet tegen het werk zijn verreikend. Het bestuderen van hun weerzin tegen het werk laat zien dat de pretentie van vakbonden en linkse politieke partijen dat zij de vertegenwoordigers van de arbeidersklasse zijn, op zijn minst diskutabel is. Franse en Spaanse arbeiders gingen gewoon door met hun traditionele vormen van verzet tegen het werk, ondanks oproepen door kommunisten, socialisten, anarchisten of syndikalisten tot verhoogde produktiviteit. De vastberadenheid van het arbeidersverzet zorgde voor spanningen tussen de leden van de arbeidersklasse zelf en de organisaties die meenden hen te vertegenwoordigen. Zowel in revoutionaire perioden als in perioden waarin hervormingen werden doorgevoerd, waren pogingen om arbeiders door middel van propaganda te overtuigen dat ze harder moesten werken, ontoereikend; ze slaagden alleen bij toepassing van geweld. In Barcelona werd het stukwerk weer ingevoerd en werden strakke regels opgesteld teneinde de produktiviteit op te voeren. In Parijs werd na 30 november 1938 de discipline hersteld en de produktiviteit in vele bedrijven in de Parijse regio verhoogd. Echter eerst nadat de overheid massaal politie en legereenheden had ingezet om de algemene staking voor behoud van de veertig-urige werkweek te breken. Het was noodzakelijk dwang te gebruiken om de arbeiders harder te laten werken.

Aanhangers van de moderniseringstheorie hebben zowel het arbeidersverzet als de dwang die nodig was om de produktie te verhogen, gekleineerd of ontkend. Eén theorie volgens welke arbeiders zich gaandeweg aanpasten

⁸¹ 'Note au sujet des effectifs', AN, 91AQ15.

aan de fabriek, onderschat sterk de hardnekkigheid van absenteïsme, sabotage, te-laat-komen, langzaam-aan-akties en onverschilligheid — verschijnselen die zowel bij de Spaanse revolutionairen als bij het Franse *Volksfront* voor aanzienlijke moeilijkheden zorgden. Helaas is het vrijwel onmogelijk om de preciese omvang van de talloze werkweigeringen te achterhalen. Het stilzwijgen van de arbeiders heeft de ontdekking van de belangrijkste handelingen van de klasse verhinderd. 'Subversieve' activiteiten — vernietiging van machines, gappen, het werk stagneren, ziekte voorwenden, sabotage — worden zelden 'opgeëist' en er wordt vrijwel niet over geschreven. Het is begrijpelijk dat politieke partijen en vakbonden die voorwenden de vertegenwoordigers van de arbeidersklasse te zijn, in landen waar de ontwikkeling van de produktieve krachten hoog in het vaandel staat, terughoudend zijn om hun leden anders af te schilderen dan als hardwerkend, sober en serieus. Datgene wat het meest interessant en het meest essentieel is, is vaak het moeilijkst aan de oppervlakte te halen en dan meestal nog uitsluitend in archieven van de politie en de werkgevers. Maar ook al verhindert het stilzwijgen van de arbeiders een kwantificering van deze verschijnselen, toch moeten we de weerstand tegen het werk gedurende de jaren '30 zien als een essentieel onderdeel van het leven van de arbeiders in Barcelona en Parijs.

Evenals de moderniseringstheoretici zien de marxisten vooruitstrevende visie op de geschiedenis als vooruitgang. Zij veronderstellen dat de klasse op zichzelf zich ontwikkelt tot een klasse voor zichzelf, oftewel dat de klasse zichzelf maakt. En toch bergt ook deze opvatting van de geschiedenis als vooruitgang, die bij alle groei van de arbeidersklasse een onderliggend eenheids 'klassebewustzijn' veronderstelt, het risico in zich om over het hoofd te zien dat er diverse soorten van klassebewustzijn voortbestaan en in het bijzonder het arbeidersverzet tegen het werk te veronachtzamen. Het weigeren van werk was, zoals we hebben gezien, een essentiële onderdeel van de cultuur van de arbeidersklasse in twee grote Europese steden tot halverwege de twintigste eeuw, toen links op verschillende — maar belangrijke — niveaus de macht in handen had. Zowel in Parijs als in Barcelona waren de werkelijk toegewijde partij- en vakbondsmilitanten een duidelijke minderheid binnen de arbeidersklasse. Toen vele arbeiders zich aan de nieuwe sociale en politieke verhoudingen aanpasten door lid te worden van de vakbond, pasten zij ook hun traditionele vormen van verzet tegen het werk aan de nieuwe omstandigheden aan. De zogenaamde 'bewuste arbeiders' of mili-

tanten werden gedwongen het hoofd te bieden aan het nogal verschillende klassebewustzijn van wat zij de 'onbewuste arbeiders' noemden.

Deze passiviteit of weigering van de arbeidersklasse kan natuurlijk niet worden afgedaan met een 'gebrek aan bewustzijn' of een 'vals bewustzijn'. Jean Guéhenno veronderstelde in het *Journal d'une Révolution 1936-1938* dat deze terughoudendheid of onverschilligheid een relatief gezonde reactie was. In een gemene en leugenachtige wereld, is skepsis een kracht en het gebrek aan overgave bij veel van de arbeiders aan de ideologieën van partijen en vakbonden die voor het bestaan van hun organisaties afhankelijk zijn van de werkende klasse, is niet noodzakelijkerwijs een 'vals bewustzijn'.

Verzet tegen het werk past niet in een rigide politieke categorie en bleef gedurende de jaren '30, hoewel de intensiteit nogal varieerde, voortduren onder zowel regeringen van links als van rechts. En inderdaad lijkt het er op dat verzet tegen het werk toenam als een linkse regering reageerde op de eisen van de arbeiders, zoals het afschaffen van stukwerk en de veertig-urige werkweek. Een meer repressieve politiek, zoals toegepast tijdens de '*bienio negro*' of in de beginjaren van de depressie in Frankrijk, verminderde misschien de strijd tegen het werk, maar liet hem niet helemaal verdwijnen. Het lijkt redelijk om te veronderstellen dat het verzet tegen het werk beantwoordde aan diepgewortelde verlangens van vele arbeiders en het bleef een verborgen maar diepgaand deel van de cultuur van de arbeidersklasse in verschillende politieke omstandigheden.

NASCHRIFT

Het zal de aandachtige lezer van de voorgaande bladzijden niet zijn ontgaan, dat de auteur van dit geschrift voortdurend van 'arbeidersverzet tegen *het werk*' spreekt. Het wil ons voorkomen, dat dit een onzorgvuldige formulering is. Waar arbeiders zich tegen verzetten is niet 'de arbeid *zélf*' — gelijk de schrijver op een andere plaats betoogt — maar dat is het werk *onder bepaalde omstandigheden en verhoudingen*. Het arbeidersverzet richt zich niet tegen de arbeid als zodanig, maar tegen de kapitalistische organisatie van de arbeid.

Het is zelfs niet zo, dat de arbeider zich teweer stelt tegen de arbeid met werktuigen of machines. Hij verzet zich van het moment af, dat de arbeidsverhoudingen dusdanig zijn, dat de machine — of de voorman, of hogere bazen — hem van zijn arbeidsvreugde beroven.

Op blz. 19 merkt de schrijver op, dat "in de jaren '30 Frankrijk's relatieve politieke en economische stabiliteit ... het verzet van de arbeiders ... enigszins scheen te hebben getemperd." Hier is ongetwijfeld bedoeld: Tegen, of omstreeks, het *begin* van de jaren '30. Voor de tweede helft van die periode, zo vanaf 1935/36, toont de schrijver immers zelf aan, dat het door hem bedoelde verzet schering en inslag was.

Op blz. 31 tenslotte is sprake van 'wraak' die door een klandestiene uitgave van '*Le Populaire*' werd genomen op weigerachtige arbeiders. De schrijver laat volstrekt in het duister waaruit die 'wraak' dan wel bestond.

Daad & Gedachte.